

Anoniem, Judaskus, fragment van een monument uit de dorpskerk van Doorn, ca. 1510/1530. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

En nu het verhaal van de martelaren

Een heldenverhaal is de Tachtigjarige Oorlog al lang niet meer. De overbekende geuzenverhalen hebben een keerzijde: die van terreur, vervolging van katholieken, slavenhandel en de scheuring van een land. Die aspecten komen aan de orde in nieuwe publicaties: boek, tentoonstelling, televisieserie. Interview met conservator Gijs van der Ham van het Rijksmuseum in Amsterdam.

De Tachtigjarige Oorlog is niet minder dan de kraakmaker van ons huidige land. In die jaren Nederland ontwikkelde zich tot een rijke handelsnatie.

Maakt de verleiding groot om een heroisch verhaal te maken van de onafhankelijkheidsoorlog van toen, die liep van 1568 tot 1648. Dat is ook gebeurd, tot ver in de twintigste eeuw. Maar anno 2018, in een nieuw herdenkingsjaar, zal dat heel anders gaan. Wie vanaf 12 oktober in het Rijksmuseum in Amsterdam de tentoonstelling over de Tachtigjarige Oorlog bezoekt, wie vanaf 28 september naar de documentaireserie *80 Jaar Oorlog* kijkt, of wie het gelijknamige nieuwe boek van Rijksmuseum-conservator Gijs van der Ham openslaat, komt veel meer tegen.

Dit keer is er ook aandacht voor de terreur door de geuzen, het lijd van de katholieke Nederlanders, de burgeroorlog en het begin van de slavenhandel. Bovendien betekende de Tachtigjarige Oorlog dat de oorspronkelijke Nederlanden (bestaande uit het huidige Nederland, België, Luxemburg en een deel van Noord-Frankrijk) in tweeën werd gescheurd: alleen het noordelijke deel scheide zich af van het Spaanse Rijk en werd een zelfstandige republiek.

U schrijft in uw boek expliciet dat de Nederlandse republiek 'danzij het con-

flic' tot 'een wereldmacht' is geworden. Is die link zo duidelijk?

Gijs van der Ham: „Ten eerste is Nederland gewoon een direct gevolg van die oorlog. De grens tussen Nederland en België is in feite de frontlinie tussen het Spaanse en het Nederlandse leger. Dit is een van de weinige oorlogen waarbij een van de deelnemende landen ook werkelijk rijk is geworden door die oorlog. Dat heeft een aantal redenen: ten eerste omdat vrij veel mensen uit Vlaanderen en Brabant, onder wie rijke kooplieden, naar het noorden trokken en daar hun handel voortzetten. Het economisch zwaartepunt van de Nederlanden lag eerst in Antwerpen, maar verplaatste zich door de oorlog naar Amsterdam, en naar Holland meer in het algemeen. Ten tweede begonnen die Hollanders - samen met de Zeeuwen, Friezen en Groningers - de Spanjaarden ook overzee te bevochten. Dat betekende dat ze handelsposities probeerden te veroveren in Amerika, Afrika en Azië. Dat deden ze niet alleen om geld te verdienen, maar ook om de vijand dwars te zetten. Om die reden werd eerst de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en daarna de West-Indische Compagnie (WIC) opricht. Die organisaties zorgden ervoor dat Amsterdam het centrum van de wereldhandel werd.”

Slavenhandel

„De Tachtigjarige Oorlog was dus niet alleen een militair conflict, maar ook een economisch conflict. Het beste voorbeeld is Brazilië, waar de Nederlanders meer dan eens probeerden om voet aan de grond te

krijgen in wat een Portugese kolonie was. En Portugal was toen nog onderdeel van Spanje. Dat is uiteindelijk in 1630 gelukt. Dat was heel nadrukkelijk bedoeld om Spanje pijn te doen. Uit Brazilië kwam veel rietsuiker, en dat was een buitengewoon kostbaar product. De Nederlanders probeerden het geld en de producten uit Brazilië een andere kant op te laten gaan dan in de richting van Spanje. Al onder de Portugezen werd het werk op de suikerplantages gedaan door Afrikaanse tot slaaf gemaakte mensen. Het hoorde er daarom bij dat ook Nederland vervolgens in de slavenhandel actief werd; zonder die Afrikaanse tot slaaf gemaakte arbeiders lukte het niet om die suiker te exploiteren. Dat is absoluut een onderdeel van het conflict.”

Willen van Oranje streeft relatief vroeg in het conflict, in 1584. De geuzen waren toen al volop bezig met het kapen van Spaanse schepen. Maar had hij ooit bedacht om zo ver van huis actief te worden?

„Dat was niet wat hij wilde. Hij wilde ook niet dat de noordelijke Nederlanden hun eigen weg zouden gaan. Hij wilde dat de hele Nederlanden samenbleven, en dat er een religieuze onstond. Dat wil zeggen: dat verschillende christelijke geloven naast elkaar zouden kunnen bestaan. En dat de koning van Spanje in het bestuur niet het laatste woord had. Het grappige is dat hij later de Vader des Vaderlands is genoemd. Maar dat 'vaderland' waarvan hij dan de vader zou zijn, heeft hij nooit gekend. Dat bestond niet toen hij vermoord werd. Bestond

Televisieserie

Dit jaar is het 450 jaar geleden dat de Tachtigjarige Oorlog begon. De NTR begint op 28 september met een zevendelige televisieserie *80 Jaar Oorlog*.

Tentoonstelling en boek

In het Rijksmuseum opent op 12 oktober de tentoonstelling *80 Jaar Oorlog. De geboorte van Nederland*. Tot en met 20 januari 2019 is die te zien. Verschillende objecten uit de tentoonstelling worden verder toegelicht in *Gijs van der Ham* boek. Daarin staan ook vertellingen uit de NTR-serie en essays.

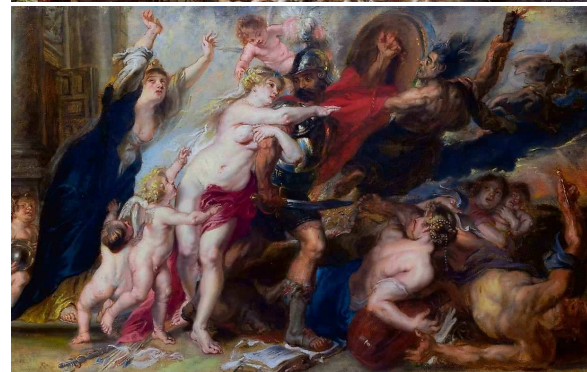
Website

Ook is de site *80jaarooorlog.nl* gelanceerd, met daarop een overzicht van historische locaties en activiteiten in heel Nederland die in het teken staan van de Tachtigjarige Oorlog.

Non-fictie

80 Jaar oorlog. De geboorte van Nederland.

Gijs van der Ham
Atlas Contact
€ 25

Boven: Anoniem, *De Spaanse Furie in Antwerpen in november 1576*, ca. 1580. Museum aan de Stroom Antwerpen
Peter Paul Rubens: *An Allegory showing the Effects of War (The Horrors of War)*. The National Gallery, London

Protestanten vertelden dat verhaal niet graag, dat ze katholieken om zeep hadden geholpen

pas vrede werd. Holland is heel erg veranderd in die tijd, omdat er veel Brabantse en Vlaamse vluchtelingen kwamen. Rond 1580 was Amsterdam een stad met 15.000 inwoners. Iets van vijftig jaar later telde Amsterdam 200.000 inwoners. De Zuid-Nederlanders, die bijvoorbeeld uit Antwerpen en uit Gent kwamen, waren voor een deel ook rijk. Zij waren vaak opdrachtgevers van schilderijen, of kochten schilderijen.

De andere grote schilder uit de zeventien-

de eeuw, Peter Paul Rubens, leefde in Antwerpen. Hij was geleerd aan het Spaanse hof en aan de Spaanse landvoogden in Brussel. Was hij een tegenpol van Rembrandt? „Vanaf de negentiende eeuw werd Rembrandt gezien als de nationale Nederlandse schilder en Rubens als de nationale Belgische schilder. Ik denk niet dat ze elkaar ooit ontmoet hebben. Rubens was behalve schilder ook diplomaat in dienst van de Spanjaarden, en hij is zeker ook in de Republiek geweest. Rubens is meer door het conflict beïnvloed dan Rembrandt. Ten eerste omdat zijn ouders protestantse vluchtelingen uit Antwerpen waren die naar Duitsland zijn gegaan. Daar is Rubens ook geboren, in Siegen, in het graafschap Nassau. Zijn familie is terug naar Antwerpen gekomen en heeft uiteindelijk gekozen voor de katholieke Spaanse kant. Rubens heeft heel veel katholieke schilderijen en voor alle mogelijke kerken gemaakt, maar ook schilderijen in opdracht van het Spaanse en het Zuid-Nederlandse hof. Wij laten enkele van zijn religieuze schilderij-

en zien, maar ook twee schilderijen waarin hij de ellende van de oorlog schilderde. Dat is iets wat Rembrandt nooit heeft gedaan. De zuidelijke Nederlanden hadden ook veel meer te lijden onder de oorlog, doordat ze economisch veel meer achteruit waren gegaan en omdat daar soldaten rondliepen en gevechten waren.”

Met welk object in de tentoonstelling bent u bij, omdat het bij uitstek een belangrijk verhaal vertelt over de Tachtigjarige Oorlog?

„Ik ben heel blij met een aantal fragmenten van een beeld dat is vernield tijdens de Beeldenstorm (waarmee in 1566 het begin van het conflict werd ingeluid, red). Het gaat om een religieus monument uit een dorpskerk in Doorn. Nadat dat monument kapot was gemaakt, zijn fragmenten ervan onder de kerkvloer gestopt, waar de protestantse gelovigen overheen liepen om de kerk in te komen. Doordat ze onder de grond zaten, zijn de kleuren van het monument heel goed bewaard gebleven. Deze fragmenten zijn heel tekenend voor wat er met de Beeldenstorm gebeurd is, hoe kerken konden worden toegetakeld, maar ze tonen ook iets van de grandeur van het oorspronkelijke monument. Ze zijn nooit eerder aan het publiek getoond, omdat ze pas een jaar of tien geleden zijn teruggevonden.”

Stellen jullie ook een hot tentoon van een van de Gormuscus martelaren?

„Ja. Dat is ook zo interessant. De meeste mensen hebben op school geleerd over Brielle, de eerste stad die door de watergeuzen werd ver-

overd. 'Op één april verloor Alva zijn bril.' Dat was ook heel belangrijk, omdat daarna heel snel heel Holland zich afkeerde van de Spaanse koning Filips II.”

Regelrechte terreur

„Maar de keerzijde van dat verhaal was dat katholieke geestelijken in Hollandse steden, in dit geval in Gorcum, vaak gevangens genomen werden en regelmatig ook vermoord. Dat was regelrechte terreur. Brielle was niet alleen de eerste stad in de handen van de geuzen, maar was ook de stad waar de katholieke geestelijken uit Gorcum werden vermoord. Dit botje is samen met andere overblijfselen van deze monumenten illegaal in Brielle opgegraven en uit het land gesmokkeld. Met name in België zijn die botten vervolgens religieus geworden die vereerd werden.”

„Op protestantse scholen in Nederland leerde je niet over de Gormuscus martelaren, maar op katholieke scholen wel. Protestanten vertelden dat verhaal niet graag, dat ze katholieken om zeep hadden geholpen. Op katholieke en protestantse scholen zijn vaak verschillende verhalen verteld over de Tachtigjarige Oorlog. Toen het Wilhelms in 1932 het nationale volkslied werd, zagen de katholieken dat ook niet zitten, want het was toch een protestants lied.”

Die tegenstellingen zijn sinds de ontzuiling lang zo belangrijk niet meer. Daardoor kunnen wij nu makkelijker laten zien dat het verhaal van de Tachtigjarige Oorlog niet zwartwit is. Het is veelzijdig, niet eenzijdig. ”